

งานศิลปหัตถกรรมประเภท มีดอรัญญิก

มีดอรัญญิกที่เป็นดาบอกรบของไทยสมัยโบราณ

มีดอรัญญิก ผลงานที่สะท้อนภูมิปัญญาการทำมีดอันเก่าแก่ของชาวอำเภอบ้านต้นโพธิ์ และอำเภอน้ำโพง ซึ่งอพยพจากเวียงจันทน์ ประเทศลาวมาตั้งถิ่นฐาน ในแถบลุ่มแม่น้ำป่าสัก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งน้ำและป่าไผ่ ที่เอื้อต่อการดำรงชีพโดยได้นำภูมิปัญญาของการตีมีดอันโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับกันในทุกะผีมือ นำมาสร้างเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน และนำมีดที่ดีไปขายยังตลาดบ้านอรัญญิก จนมีดได้รับความนิยมในเรื่อง ความแข็งแรง เนื้อเหนียว ทนทาน ไม่บิ่นหักง่าย บอกต่อกันปากต่อปากว่า มีดชิ้นนี้ซื้อหาจากหมู่บ้านอรัญญิก จึงเป็นที่มาของมีดคุณภาพดีในนาม “มีดอรัญญิก” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

มีดอรัญญิกทำจากเหล็กที่แข็งแรง เนื้อเหนียว

ลวดลายบนตัวมีด เป็นเอกลักษณ์พิเศษหนึ่งของมีดอรัญญิก

มีดอรัญญิกสามารถฟันเหล็กขาดภายในดาบเดียว

เอกลักษณ์ที่สะท้อนภูมิปัญญา และทักษะฝีมือของมีดอรัญญิก

“มีดอรัญญิก” มีจุดเด่นที่แตกต่างจากมีดทั่วไป คือ เป็นมีดที่มีคุณสมบัติที่ทั้ง แข็งแกร่ง คม และเนื้อเหนียวไม่บิ่นหัก สามารถฟันเหล็กให้ขาดได้ภายในดาบเดียว อายุการใช้งานยาวนาน ด้วยภูมิปัญญาที่คิดค้นสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นด้วยการตีเหล็กขึ้นรูปมีดด้วยมือ มีดอรัญญิกมีเอกลักษณ์พิเศษตรงที่มีการตอกสลักลวดลายลงบนตัวมีด ด้วยลวดลายที่อ่อนช้อยอย่างลายไทยที่ โดดเด่นไม่เหมือนใคร ที่สำคัญทุกเล่มต้องมีตราสัญลักษณ์ “อรัญญิก” ประทับลงไปบนตัวมีดพร้อมทั้งชื่อบ้านที่เป็นผู้ผลิตลงไปพร้อมกันอีกด้วย

ภูมิปัญญาการทำมีดที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนส่งต่อมาถึงรุ่นปัจจุบัน นั่นคือ การอนุรักษ์การตีขึ้นรูปมีดด้วยมือ ที่เปรียบเสมือนหัวใจของการทำมีด ในอดีต เหล็กที่ใช้ทำอาวุธป้องกันตัวและสำหรับการเกษตร ทำจาก “ตะปูสังควนร” ที่ใช้ทำโบสถ์ต่าง ๆ และตีในไฟที่ร้อนพอเหมาะด้วยค้อนพะเนินที่ต้องอาศัยแรงคนถึง 3 ค้อน เข้าไฟแล้วป็นเป็นเกลียวแล้วตีให้แบนจนเนื้อเหล็กทบไปมาเป็นเนื้อเดียวกัน ส่งผลให้เกิดความเหนียว และแน่น นิยมทำ มีดขอ มีดเหลาดอก มีดขวด วิวัฒนาการต่อมาเริ่มใช้เหล็กแทน มาถึงปัจจุบันเหล็กแทนหายากขึ้นจึงสั่งเหล็กจากประเทศเยอรมัน แต่ยังมีกรรมวิธีการตีมีดแบบโบราณโดยหลักสำคัญ คือ การตีเหล็กในความร้อน และการตีเหล็กในความเย็น หรือที่เรียกว่า “การให้เหล็ก” โดยเหล็กที่ขึ้นรูปจากเตาแล้วจะนำมาตีขณะเย็นเพื่อแก้ไขความคดงของใบมีดและตีเนื้อเหล็กให้เหนียวเรียบให้เสมอกันและช่วยทำให้เนื้อเหล็กแข็งแกร่งขึ้นอีกด้วย จากนั้นต้องนำไปคั่นไฟ เสียก่อนโดยเผาให้ร้อนแล้วปล่อยให้เย็นในอากาศ ก่อนนำมาตะไบตกแต่งและนำไปชุบแข็งต่อไป

การชุบแข็งนั้น นับเป็นภูมิปัญญาอีกอย่างหนึ่งของช่างตีมีดที่จำเป็นต้องอาศัยทักษะการดูสีเนื้อเหล็กร้อนที่ให้มีอุณหภูมิพอเหมาะสำหรับนำไปชุบแข็ง โดยดูสีเหล็กให้ไม่แดงจัดจนเกินไปซึ่งจะทำให้เนื้อเหล็กกรอบหักง่าย สีที่เหมาะสมคือ สีแดงเรื่อ ๆ คล้ายสีของลูกหนู จะได้คมมีดเป็นฟันเล็กละเอียด เนื้อเหนียว หลุดยากและคมทนนาน โดยสารชุบที่มีดอรัญญิกใช้คือ น้ำ โดยทำหน้าที่ดึงความร้อนออกไปจากเหล็กให้เย็นลงอย่างรวดเร็ว ช่างตีมีดอรัญญิกจะชุบแข็งทั้งใบมีดพร้อมกันเพื่อให้ได้ความแข็งแกร่ง คงทนเสมอกันตลอดทั่วใบมีด

มีดอรัญญิกกลุ่มมีดทำครัว

มีดอรัญญิกกลุ่มมีดเพื่อการเกษตรกรรม

มีดอรัญญิกกลุ่มมีดเพื่อการเดินป่า

ปัจจุบัน มีดอรัญญิกถูกผลิตขึ้นวัตถุประสงค์ของการใช้งานหลัก ๆ มีด้วยกัน 4 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มมีดทำครัว หรือ คหกรรม เช่น มีดสำหรับหั่น ตัด สับ ปอก แกะสลัก เป็นต้น
2. กลุ่มมีดเพื่อการเกษตรกรรม เช่น มีดดายหญ้า มีดโต้ จอบ เสียม พร้า เคียว ขวาน เป็นต้น
3. กลุ่มมีดเพื่อการเดินป่า เช่น มีดเหน็บ มีดเดินป่า
4. กลุ่มมีดที่เป็นอาวุธและมีดเพื่อความสวยงาม เช่น ดาบไทย ดาบซามูไร หอก ง้าว ทวน กริชและมีดประดับแบบต่าง ๆ

มีดอรัญญิกกลุ่มมีดที่เป็นอาวุธและเพื่อความสวยงาม

ความเป็นมาของมิดอรัญญิก

“มิดอรัญญิก” เป็นภูมิปัญญาของช่างตีมีดชาวเวียงจันทร์ ประเทศลาวซึ่งย้ายมาตั้งถิ่นฐาน ในพระนครศรีอยุธยาที่บ้าน ตันโพธิ์ และบ้านไผ่หนอง ปัจจุบันคือพื้นที่ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) โดย ยึดอาชีพตีเหล็กหาเลี้ยงชีพทำมีดออกขายตามพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งพื้นที่ที่เป็นแหล่งค้าขายแหล่งสำคัญในย่านนั้น คือที่หมู่บ้าน อรัญญิกที่คราคร่ำไปด้วยผู้คน ด้วยเป็นที่ตั้งของตลาดร้านค้า โรงบ่อน ที่คนนิยมมาเที่ยวและนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนกันเป็น ส่วนมาก ซึ่งที่นี่เองเมื่อชุมชนบ้านตันโพธิ์ บ้านไผ่หนอง นำมีด ขึ้นตีมาขาย จนได้รับความนิยม บอกต่อกันปากต่อปากไปทั่ว ว่ามีดที่ซื้อหามาที่นี่มาจากตลาดอรัญญิก จนกลายเป็นที่มาของ “มิดอรัญญิก” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แม้ว่าโรงบ่อนจะถูกปิด ตัวลงในสมัยรัชกาลที่ 5 หากแต่ชาวบ้านชุมชนบ้านตันโพธิ์ และบ้านไผ่หนองก็ยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาการตีมีดแบบโบราณ ไว้จนถึงปัจจุบัน สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และประเทศไทยจนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง

วิวัฒนาการการตีมีดอรัญญิก เริ่มจากการใช้จากตะปู สังกวานร ที่ใช้ตอนสร้างโบสถ์ มาหลอมรวมกันแล้วปั้นเกลียว แล้วตีให้แบน เมื่อหายากขึ้นจึงหันมาใช้เหล็กแทนบรลยนต์ตี เป็นมีด ที่ให้ความคม แกร่ง และมีความคมที่ทนทาน มาจน กระทั่งปัจจุบันหันมาใช้เหล็กหัวแดง ที่สั่งจากเยอรมันซึ่งหา ได้ง่ายขึ้น โดยในอดีตบรรพบุรุษไม่มีการออกแบบมีดมากนัก คงทำเฉพาะมีดสำหรับใช้งาน เช่น มีดขอ มีดเหลาตอก มีด การเกษตร และมีดดาบสำหรับเป็นอาวุธ โดยลักษณะของมีด ดาบไทยจะมีรูปทรงที่อ่อนช้อยกว่าดาบพม่า บางครั้งมีการ ใช้งานแบบเดียวกันเนื่องจากในสมัยก่อนเมื่อมีการออกรบ มีด พม่าที่พบในสนามรบก็เก็บกลับมาไว้ใช้งานต่อเรื่อยมา ชุมชน บ้านตันโพธิ์ในปัจจุบันได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้การตีมีด แบบโบราณให้เผยแพร่ภูมิปัญญาสู่คนรุ่นหลังได้ศึกษาอย่าง กว้างขวาง เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวต่างมาเยี่ยมชม และประทับใจกับฝีมือการตีมีดแบบไทยโบราณที่ยังคงอนุรักษ์ ไว้ถึงปัจจุบันได้อย่างงดงาม

กรรมวิธีการทำมิดอรัญญิก

วัตถุดิบ :

1. เหล็กชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ในการทำมิด ภายได้ชื่อ มิดอรัญญิก ดังนี้

- เหล็กกล้า หรือ Alloy tool steel มีคุณสมบัติคมแกร่ง สำหรับทำมิดทางการเกษตร อาวุธ และมิดที่ต้องการความคมทนทาน

- เหล็กกล้าปลอดสนิม หรือเหล็กสแตนเลส จัดเป็นเหล็กปลอดสนิม ไม่สามารถชุบให้แข็งได้ ใช้ทำซอน มิดโต๊ะ มิดบาง และมิดคว้านผลไม้ ไม่ขึ้นสนิม นอกจากนี้ยังมีเหล็กบางประเภทที่มีปริมาณคาร์บอนมากพอสมควรแม้จะน้อยกว่าเหล็กกล้า แต่สามารถนำมาใช้ทำมิดได้คุณภาพดีไม่แพ้กันได้แก่ ตะไบ แหนบรดยนต์ จานกลมที่ใช้ไถนา ที่นิยมใช้ทำมิดกันมาก คือ แหนบรดยนต์

2. ถ่านไม้ไฟ ไม้ที่ใช้เป็นไฟสีสุก หรือข้อไม้ที่เหลือจากการทำกำธูป ถ่านไม้ไฟจะค่อย ๆ ให้ความร้อนระอุอย่างทั่วถึงแกนในเหล็ก และไม้ประทุเป่าเป็นสะเก็ดลูกไฟ เหมาะแก่การตีเหล็กร้อนโดยให้ความร้อนที่ไม่ร้อนแรงมากนักจนทำให้ช่วงเวลาการตีเหล็กไม้ทันเหล็กอาจจะเสียหายละลายไปเสียก่อน ดังนั้นความร้อนในการตีเหล็กที่เหมาะสมนั้นคือ ความร้อนจากการเผาไม้ไฟที่ให้ความร้อนสม่ำเสมอ

3. ไม้ทำด้ามมิด ไม้ที่นำมาทำด้ามมิดจะนิยมใช้ไม้เนื้อแข็งชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้ประดู่ ไม้มะค่าโมง ไม้ชิงชัน เป็นต้น ด้ามอลูมิเนียมนิยมทำเฉพาะมิดโต๊ะ มิดบาง และมิดหมูเท่านั้น ด้ามไม้ไฟ นิยมใช้ไฟป่าเพราะข้างในตัน ด้ามเขา ใช้เขาควาย นิยมใช้กับการทำมิดขนาดเล็ก

4. ปลอกมิด ทำจากวัสดุ 2 ชนิด คือ เหล็กแป็บดำ เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 นิ้ว ยาวท่อนละ 6 เมตร และเศษเหล็กที่เหลือจากการตัดเหล็กวงด้าม มีด้ามไม้ สำหรับมิดอีโต้ หรือเสียมดาบหญ้า

5. อุปกรณ์อื่น ๆ นอกจากนี้ เช่น ทองเหลืองใช้ทำค้อมิด หมุดลวดสังกะสีใช้ตอกยึดคอทองเหลืองหรือด้ามเข้ากับตัวก้านมิด กาวแผ่น กากเพชรใช้สำหรับทาลูกขัด น้ำมันมะพร้าวสำหรับทามิดกันสนิม แซคแลคหรือแลคเกอร์สำหรับทาด้ามไม้ กระจดาชทรายและเกลือ

เหล็ก آهنบรดยนต์

ถ่านไม้ไฟ

ไม้เนื้อแข็งสำหรับทำด้ามมิด

ปลอกมิดทำจากเหล็กแป็บ

นำเหล็กที่เลือกมาเผาไฟให้อ่อนตัว

นำเข้าเตาเผาไฟอีกครั้ง แล้วใช้คนเตียวตีด้วยเข็ญ

ปล่อยไว้ให้เย็นแล้วทุบให้เนื้อเหล็กแน่น

ขั้นตอนการทำมีดอรัญญิก

1. นำเหล็กที่เลือกใช้ให้เหมาะสมกับการตีมีดเพื่อประโยชน์นั้น ๆ มาเผาไฟให้เหล็กหลอมอ่อนตัวได้ที่ จนเหล็กแดงสุกตามต้องการ แล้วนำออกมาจากเตาให้คนสามคนผลัดกันใช้พะเนินตีขณะที่เหล็กยังร้อนอยู่ เมื่อเหล็กเย็นเอาเข้าเตาเผาจนร้อนแดง แล้วเอาขึ้นมาตีอีก ทำอย่างนี้ประมาณ 3 ครั้งจึงได้ “หุ่น” มีดหรือ “กุน” ที่ต้องการ (ชาวบ้านเรียกว่าการ “หลาบ” เหล็ก) ปัจจุบันมีการพัฒนาใช้กำลังไฟฟ้ามาแทนแรงคนในการสุมลมเป่าถ่าน โดยชาวบ้านประดิษฐ์เครื่องมือขึ้นใช้เอง

2. นำหุ่นหรือกุนมีดเข้าเตาเผาไฟอีกครั้งหนึ่ง แล้วใช้คนคนเดียวตีด้วยค้อนเพื่อขึ้นรูปมีดให้ได้ตามความต้องการ (ชาวบ้านเรียกว่าการ “ซ้ำ”)

3. นำรูปมีดซึ่งได้มาแล้วมาปล่อยไว้ให้เย็น แล้วใช้ค้อนทุบตัวมีดให้เนื้อเหล็กแน่นและเรียบยิ่งขึ้นเพื่อให้เนื้อเหล็กเหนียวแน่นคมบาง ตัวมีดตรง (ชาวบ้านเรียกว่าการ “ลำเรียบ” หรือ “ให้”)

4. นำให้ที่ได้รูปมีดมาแต่งด้วยตะไบ เพื่อให้ได้รูปเล่มสวยงามขึ้น

5. เมื่อแต่งด้วยตะไบได้รูปแล้ว นำมาขัดคมให้บางเรียบร้อยและหมดสนิม โดยใช้เหล็กขูด เพื่อทำให้ตัวมีดขาวและมีความบาง เรียกว่าการ “ขูด”

แต่งให้ได้รูปเล่ม

แต่งให้ตัวมีดขาว และมีความบาง

การ “โสก”

ซบน้ำแล้วนำมา ฝน หรือลับ

- 6. เมื่อซุดได้คมบางพอสมควรแล้ว ใช้ตะไบหยาบและตะไบละเอียด “โสก” ตามตัวมีด เพื่อให้ตัวมีดขาวเรียบร้อยและคมจะบางยิ่งขึ้น
- 7. เมื่อโสกเรียบร้อยแล้วนำมา “พาน” คือการใช้ตะไบหรือหินไฟแต่งคมมีดให้คมบางเฉียบ (เรียกว่าการ “พานคมมีด”)
- 8. เมื่อพานคมแล้วนำมาซบ โดยขั้นตอนนี้ช่างต้องมีความชำนาญเป็นพิเศษ เพราะต้องนำมีดเข้าเผาไฟในเตาเพื่อให้คมแดงตามความต้องการ และต้องดูให้ออกว่าเผาให้เหล็กร้อน

- เพียงไหนจึงจะเหมาะสม เมื่อเผาได้ที่แล้วนำออกมา “ซบ” ลงในน้ำทันที การซบกับน้ำทำให้คมของมีดกล้าแข็ง ไม่อ่อนและไม่บิ่น หรือยุ่ยง่าย
- 9. เมื่อซบแล้วนำมา ฝน หรือลับ โดยใช้หินหยาบ และหินละเอียดให้คมได้ที่ ปัจจุบันใช้หินกากเพชร (เรียกว่าการ “ลับคม”)
- 10. เมื่อฝนหรือลับคมได้ที่แล้ว จึงนำมาเข้าด้ามมีดให้สวยงาม เหมาะสมกับชนิดและขนาดของมีด แล้วใช้น้ำมันทาตัวมีดเพื่อกันสนิมเป็นขั้นตอนสุดท้าย

เข้าด้ามมีดให้สวยงาม

พิธีไหว้ครูบูชาเตา

ความเชื่อและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต

ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น “ไหว้ครูบูชาเตา”

นอกจากการทำมิดอร์ญูญิก จะเป็นที่เลื่องชื่อแล้ว ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมที่ได้ถือปฏิบัติสืบกันมาตั้งแต่ครั้งอดีต นั่นคือการ “ไหว้ครูบูชาเตา” ซึ่งเป็นพิธีไหว้ครูช่างตีมีด ตีดาบของชาวบ้าน ตันโพธิ์และบ้านไผ่หนอง รวมถึงชาวบ้านตำบลท่าช้างทุกคน ซึ่งมีอาชีพในการตีมีด โดยจะจัดงานบูชาในวันพฤหัสบดีช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น 7 ค่ำ 9 ค่ำ หรืออื่น ๆ ในช่วงราวช่วงเดือนเมษายน ถึง พฤษภาคม เพื่อระลึกถึงพระคุณครูบาอาจารย์ และเพื่อความเป็นสิริมงคลของตน ถือเป็นประเพณีที่คนโบราณใช้สอนลูกหลาน ทำให้มีจิตสำนึกถึงความกตัญญูทวนเวทต่อผู้อบรมสั่งสอน รวมถึงเครื่องมือในการประกอบอาชีพ อีกทั้งยังทำให้เกิดความสามัคคีกันระหว่างช่างตีมีดด้วยกันและชุมชน

พิธีไหว้ครูบูชาเตา ถือเป็นคติความเชื่อที่เป็นพิธีที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของชาวบ้าน โดยทุกบ้านจะทำการขอม เครื่องมือ เครื่องใช้ และทำความสะอาด เตาเผาเหล็กจะต้องปั้นขึ้นมาใหม่ และเตรียมเครื่องสังเวยไหว้ครูครบครันเพื่อประกอบพิธี โดยเมื่อประกอบพิธีเสร็จ ชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานไปเยี่ยมเยียนแลกเปลี่ยนกัน โดยถือว่า

เป็นการไป คำคุณกัน ซึ่งผลพลอยได้ที่ได้รับก็คือ เครื่องมือ เครื่องใช้ในการทำมิดจะอยู่ในสภาพดี ใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความสามัคคีในหมู่บ้าน และสร้างจิตสำนึกแก่คนรุ่นใหม่ให้สืบทอดกิจกรรมต่อไป อีกทั้งการทำพิธีไหว้ครูของคนตีมีดนั้น นอกจากจะแฝงไปด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการปิดเป่าอุปัทวเหตุต่าง ๆ ในการตีเหล็กอีกด้วย

ความภาคภูมิใจของคนในชุมชนตีมีดอร์ญูญิกทุกคนคือเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการตีมีดอร์ญูญิก เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ.2519 ครั้งนั้น พระองค์มีพระราชดำริ ให้สืบทอดทำในสิ่งที่บรรพบุรุษได้ทำไว้เป็นสมบัติของชาติ และขอให้มีการพัฒนาให้ดำรงอยู่เป็นเอกลักษณ์ไทยตลอดไป ต่อมาเสด็จพระราชดำเนินมาเกี่ยวข้าวในแปลงนาประวัติศาสตร์ทุ่งมะขามหย่อง ตำบลบ้านใหม่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา วันที่ 14 พฤษภาคม 2539 วันมหามงคลนั้น ช่างตีมีดอร์ญูญิกก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ ให้เป็นผู้ทำเคียวเกี่ยวข้าวทูลเกล้าถวาย โดยใช้เหล็กที่มีความแข็งแกร่งขึ้นรูปเป็นวงเคียวคอนกกระสา ลับคมเคียวด้วยความประณีตพร้อมแกะสลักลายไทย ประดับอักษร ทรงพระเจริญ ดำฝั่งมุกอย่างงดงามด้วยความภาคภูมิใจ

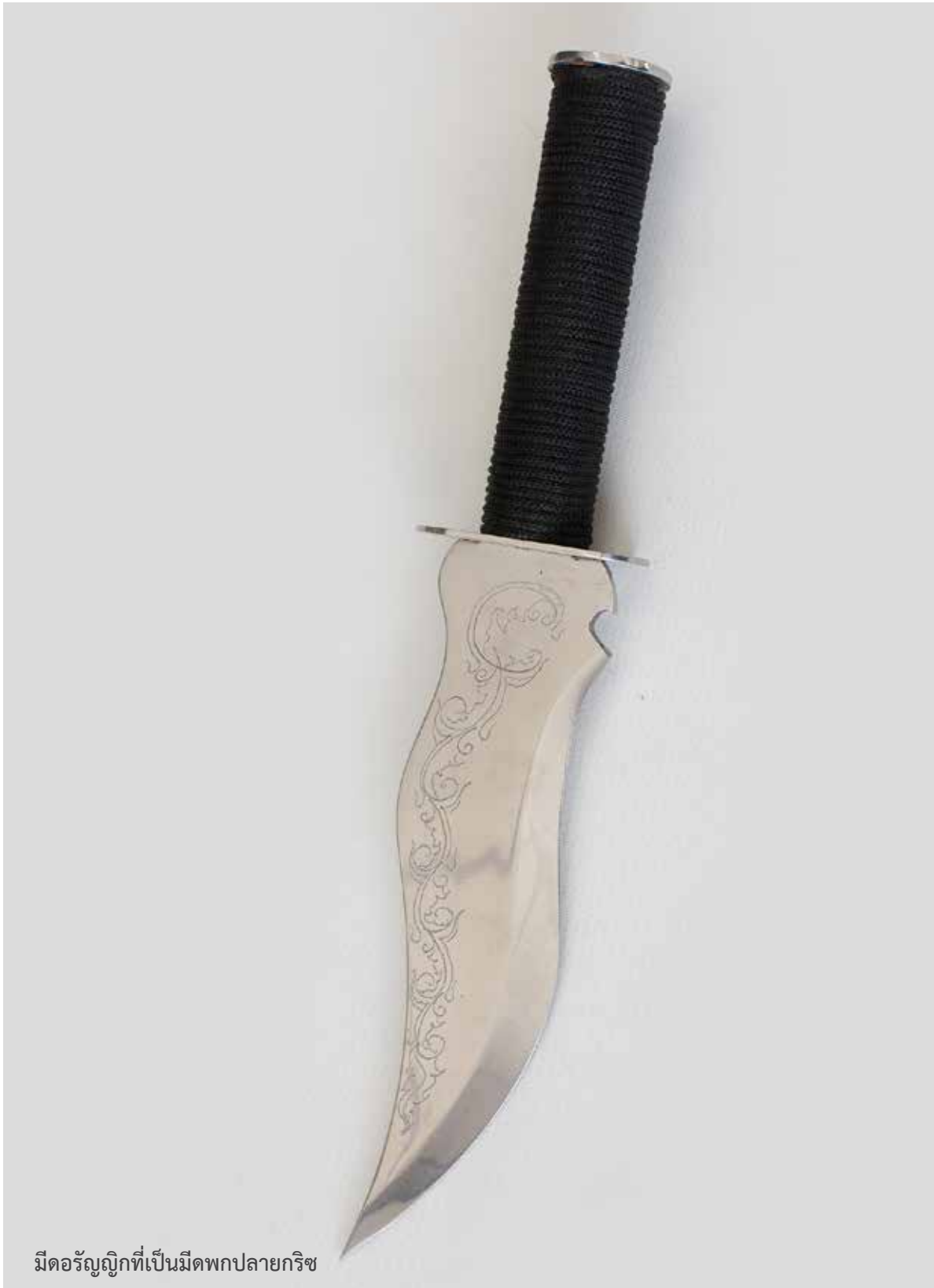

มีดอรัญญิกที่เป็นมีดใช้งานทั่วไป

มีดอรัญญิกที่เป็นมีดพริ้ว

มีดอรัญญิกที่เป็นมีดพกปลายกริช

แหล่งที่มาข้อมูล และเอกสารที่ใช้ในการอ้างอิงการจัดทำข้อมูล

สัมภาษณ์ นายบุญสม ศรีสุข ครูช่างศิลปหัตถกรรม 2555 ประเภทโลหะ งานหัตถกรรมมีดอรัญญิก